ISSN 1300-3372

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

AYLIK DERGİ

388

SAYI 388 YIL XXXIII AĞUSTOS 1995

TÜRK KÜLTÜRÜ

Yayın Ta.: Kasım/1962
Yayınlayan:
TÜRK KÜLTÜRÜNÜ
ARAŞTIRMA
ENSTİTÜSÜ
Kuruluş Ta.: Ekim 1961

İmtiyaz Sahibi
Prof. Dr. Şükrü ELÇİN

Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Ahmet B. ERCİLASUN

Fiyatı: 20.000—TL.
Yıllık Abonesi
(1995 yılı için)
180.000—TL.
Yurtdışı:
— $ 25.—
— DM. 40 —
Abone bedeli. 171.379 numaralı posta çeki hesabına yatırılabilir,
Ödemeli gönderilmez.

Dergiye gönderilen yazılar basılsın, basılmasın iâde edilmez. Dergideki yazılar kaynak gösterilerek alınabilir. Makalelerdeki fikirler imza sahiplerine âittir.

İdare ve yazışma adresi:
BAHÇELİEVLER
SONDURAK,
17. SOKAK, NU. 38
06490 ANKARA
Tel: 213 31 00
Faks: 213 41 35

Dizilip Basıldığı yer;
Ankara Üniversitesi Basımevi
Beşevler / Ankara
Tel: 213 66 55

İÇİNDEKİLER

Türk Zaferleri
Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu .. 449

Kutadgu Bilig ve Kumandan
Dr. Ali F. Karamanlıoğlu 453

At Ağustoslar Türküsü
Fazıl Hüsnü Dağlarca 457

Mehmetçik
Reşat Nuri Güntekin 459

Dönüm Noktası Olarak Malazgirt
Çev. Dr. Mehmet Ersan 463

Buğdaya Mehdiye
Halit Refik Karay 482

Orhan Bey Devrinde Osmanlı Devleti'nin Trakya Politikası
Konuralp Ercilasun 485

Anadolu Mecmuası
Y. Doç. Dr. Abide Doğan 500

Erbil Hasreti
Prof. Dr. İhsan Doğramacı ... 509

Divânü Lûgat-it-Türk'te Çocuk Oyunları
Erhan Aydın 510

Sayın Okuyucularımızın Enstitümüze gönderdikleri istek yazılarında adresleri ile birlikte posta kod numaralarını da bildirmeleri rica olunur.

DİVANÜ LÛGAT-İT-TÜRK'TE ÇOCUK OYUNLARI

Erhan AYDIN

XI. asrın ikinci yarısında Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılan Türk dilinin bilinen ilk sözlüğü olarak kabul edilen Divânü Lûgat-it-Türk'ün hiç şüphesiz bir önemli tarafı da folklor açısından önem taşıyan mahsulleri ihtiva etmesidir.

Biz bu yazımızda Divan'da geçen çocuk oyunlarını tesbit etmeye çalıştık. Türk Dil Kurumunun kuruluşunun 40. ve Divânü Lûgat-it-Türk'ün yazılışının 900. yıldönümü münasebetiyle düzenlenen 1. Türk Dili Bilimsel Kurultayına bir bildiri ile katılan Hâmit Zübeyir Koşay(1) Divan'daki oyunların bir kısmının ismini, dizinden hareket etmek sureti ile vermiştir.

Çalışmamızda görüleceği üzere bazı oyunların çocuk oyunu olup olmadığı konusunda herhangi bir bilgi verilmemiş olmasına rağmen bu oyunların çocuklar tarafından oynanabileceğini düşünerek bunları çocuk oyunları içerisinde verdik. Bu çalışmada Besim Atalay'ın(2) hazırladığı tercümeyi esas alarak tercümenin imlâsını da demiştirmedik.

Divan'daki oyunları üç bölümde incelemek mümkündür:

1– Sadece isimleri verilen oyunlar: Bu oyunların bazılarının isimleri bazılarının da yanında bir iki kelime ile açıklaması verilmiştir. Bu oyunlar şunlardır: Çenğli–menğli 111, 389–2; etiç 1, 52–7; karagunı 111, 243–3; küwlük 1, 479–18.

2– İsmi, diğer oyunlar içinde geçen oyunlar: Bu oyunların isimleri diğer oyunların içinde geçmesine rağmen, bu oyunlarla ilgili başlık bu-

(1) Hâmit Zübeyir Koşay, Divânü Lûgat-İt-Türk'deki Terimlerden Örnekler, Bilimsel Bildiriler 1972, T.D.K. Yay., Ank. 1975, s. 479–496.

(2) Besim Atalay, Divanü Lûgat-İt-Türk Tercümesi 1, 11, 111, IV (Dizin), T.D.K. Yay., 3. baskı, Ankara, 1991.

lunmamaktadır. Bunlar: Çevgen (veya çögen); Çelik Çomak. Bu oyunlardan Çevgen oyunu hakkında birkaç yerde bahis mevcut ise de oyun hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Sözgelimi Bandal (1, 482–1) adlı oyunda ve Ümleşü (1, 242–4) maddesinde adı geçmektedir. Bunun yanında Çögen'i Besim Atalay, Dizinde "topu çekmek için kullanılan ucu eğri bir değnek, çevgen" şeklinde açıklamıştır.

Çelik çomak oyununun adına ise Tuldı (11, 22–26) adlı oyunda rastlamaktayız. Bu oyun hakkında da fazla bir bilgi mevcut değildir.

3– İsminin yanında nasıl oynandığı da verilen oyunlar. Bunlar: Ötüş (veya Ütüş), Bandal, Köçürme, Tuldı, Münğüz Münğüz, Yalngu'dur.

ÖTÜŞ(3) (Elif harfinin ince söyleyerek) Oyunda ütme, yutma(4). Bu oyun şu şekilde oynanır: Çocuklar halka yaparak otururlar. Bir çocuk–çocuklardan birini–yanındaki çocuğu iter ve ona "ötüş ötüş" diye söyler, ona, "arkadaşını, yanındakini it" demek ister(5).

BANDAL(6) Ağaçtan, omuzbaşı şeklinde çıkarılan parça. Bunu çocuklar alırlar, yakarlar, geceleyin közünü birbirlerine vururlar, asarlar. Buna "ot bandal" denir, çevgen oyununda oynanır.

KÖÇÜME(7) "Köçürme oyun: "on dört" adı dahi verilen bir oyun" Yerde kale gibi dört çizgi çizilir, sonra ona on kapı yapılır, fındık ve fındığa benzer şeylerle bu kapılar üzerinde oyun oynanır.

TULDI(8) "Er topıkını adhrı bile tuldı(9): Adam, topu çatal değnekle vurdu". Bu, bir Türk oyunudur; şöyle oynanır: Oynayanlardan birisi, oyunun kendi tarafından başlamasını istediği zaman, yukarıda anlatıldığı şekilde topa vurur. Bu işte kuvvetli vuran oyuna başlamış olur. Çelik çomak oyununun vurmasında dahi böyle denir. (tular–tulmak)

(3) DLT 1, 60–21.

(4) Besim Atalay, "Bu kelime Batı Anadolu'da "ütmek", Güney Anadoluda ve İstanbul'da "yutmak" şeklinde kullanılır, "oyunda kazanmak" demektir". şeklinde açıklama yapmıştır.

(5) Besim Atalay, yazma nüsha ile karşılaştırarak şu şekilde düzeltir: "Sen yanındakini it, o da böyle yapar, halkanın sonuna kadar böylece devam eder."

(6) DLT 1, 482–1.

(7) DLT 1, 491–1.

(8) DLT 11, 22–26.

(9) Besim Atalay yazma nüshayla karşılaştırarak, t harfinin üstün ile yazıldığını fakat basma nüshada ötre ile yazıldığını bildirmektedir.

MÜNĞÜZ MÜNĞÜZ(10) Boynuz boynuz. Bu, bir çeşit çocuk oyunudur. Irmağın kenarına diz çökerek otururlar. Bacaklarının arasına akıcı kum doldururlar, sonra elleriyle kuma vururlar. Onlardan birisi (ebe) "münğüz münğüz" der ve çocuklar "ne münğüz" diye sorarlar. Birisi (ebe) boynuzlu hayvanları birer birer söylemeye başlar. Çocuklar da bunu tekrar ederler. (ebe) bu arada deve ve eşek gibi boynuzsuz bir hayvanın da adını söyler. Çocuklardan birisi bu hayvanı veya başka boynuzsuz bir hayvanın adını söylerse çaya atılır.

YALNGU(11): Cariyelerin oynadığı bir oyundur. İpin iki ucu bir ağaca veya bir direğe bağlanır, ortasına cariye oturur, ayağıyla yeri teper, böylelikle kâh yükselir; kâh alçalır (salıncak oyunu)

(10) DLT III, 363–27.
(11) DLT III, 380–11.